

Хоменко Наталія (м. Київ)

Кандидат історичних наук, науковий співробітник

відділу історії України другої половини ХХ ст.

Інституту історії України НАН України.

УДК: 94(477)[001.814:(0.044)]394

ЛИСТИ ДО ВЛАДНИХ СТРУКТУР ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ МОЛОДІЖНОЇ ПОВСЯКДЕННОСТІ

У статті на основі аналізу приватних листів молоді студентської сімейної пари, яка всупереч батьківської волі таємно взяла шлюб, показано окремі аспекти повсякдення молоді кінця 1950-х — початку 1960-х рр. Проаналізовано механізми, специфіку та наслідки втручання влади у приватне життя молодих людей через загально прийнятну практику звернень громадян з листами-скаргами для вирішення особистих проблем до органів влади.

Ключові слова: листи, приватне життя, молодь.

Практика звернення громадян з листами-скарга до державних органів влади, зокрема, до редакцій радянських газет було досить поширеним способом вирішити матеріально-побутові та соціальні проблеми, зокрема, на державному рівні цей процес було підтверджено постановою ЦК КПРС від 2 серпня 1958 року «Про серйозні недоліки в розгляді листів, скарг і заяв трудящих» і узгодженої з нею постанови ЦК КП України. Огляд кореспонденції, а саме стан її обліку та своєчасний розгляд постійно контролювалися.

Після ретельної перевірки, вказаних у листах фактів, вживалися відповідні заходи. Для того, щоб проілюструвати цю особливість радянської системи, звернімося до статистики, яку подавала редакція центральної партійної газети «Радянська Україна» з кінця 1950-х рр. Зокрема, у 1959 р. надійшло 22771 лист, з них на шпальтах було надруковано 19%, надіслано відповіді авторам близько 64%, надіслано на розслідування та вжито заходів місцевими органами влади — 29%, одержано відповідей 24,3%, з них інформація підтверджувалась у 19,8% випадках, не підтверджувалась у — 2,1%, в процесі слідства залишалось 1,6% листів. На основі перевірених листів-скарг опублікованих і неопублікованих до редакцій проводилися відповідні заходи: нерадивих відраховували з рядів КПРС, віддавали під суд, знімали з роботи, накладали адміністративні стягнення, а також вживали організаційних заходів для усунення хиб, подавали роз'яснення, задовольняли скарги тощо. Така практика існувала і для листів, які надходили безпосередньо до ЦК КПУ.

Відповідна статистика свідчить, що звернення громадян до центральних органів влади, часто достатньо якісно вирішували їх проблеми. Однак, поряд з бажанням більшості відновити соціальну справедливість, що в окремих випадках (як свідчать матеріали архівів, публікації тогочасної періодики) для них мало позитивний результат, частина населення використовувала таку практику як своєрідну маніпуляцію для вирішення особистих питань, починаючи від кар'єрних перспектив, до вирішення сімейних проблем.

Саме до такого способу вирішення власної сімейної проблеми вдався батько молодої вчительки із с. Бондурівки, Чечельницького району Вінницької області Галини Седзяло, яка, приблизно, на початку січня 1960 р. таємно взяла шлюб із вихідцем з цього ж села, студентом п'ятикурсником Донецького індустріального технікуму Анатолієм Ковалем.

Очевидно, що спонтанному, швидкому рішенню одружитися молодих людей, крім почуттів, сприяв і практичний розрахунок. Після закінчення технікуму Анатолія чекав примусовий розподіл на роботу. Специфіка планової економіки СРСР вимагала того, щоб молодих спеціалістів, після завершення навчання розподіляли на роботу на підприємства, заводи та інші установи у відповідності до потреб та запитів тої чи іншої галузі економіки, в різні куточки СРСР, терміном не менше трьох років¹. Випускника Донецького індустріального технікуму могли залишити і на Донбасі, але була висока вірогідність, що його направлять працювати на Урал, до Сибіру, в Таджикистан, Казахстан чи інші території, але, очевидно, що перспектива жити далеко від дому, рідних, сім'ї, хлопця не влаштовувала.

Розподілом випускників вишів та технікумів займалася спеціальна Комісія з персонального розподілу. До її функцій входили: підбір місця роботи для студентів-випускників з урахуванням їх побажань, рівня підготовки, стану здоров'я, сімейного стану. Наприклад, якщо випускник мав дружину або ж старих батьків, то він мав право отримати роботу за їхнім місцем проживання. На це, можливо, і розраховував герой цієї історії. Проте на практиці все було по-іншому. Комісія з розподілу часто не брала до уваги такі обставини, тому майбутні випускники шукали способи аби unikнути невігідного призначення.

Очевидно, що прохання Анатолія повернутися і працювати на Вінниччині комісією не було задоволене. Перебуваючи в стані розпачу молодий чоловік у листі до дружини від 25 січні 1960 р. з опалу поскаржився на несправедливість: «Потім я задумуюсь, а чи є у мене Батьківщина (?) і рідний народ (?), і чи насправді він такий рідний (?), і де взагалі Батьківщина моя (?), чому я сьогодні маю бути саме тут (?). Дурні, зрозумілі, і дуже цікаві думки. Я шукаю кусок хліба, який росте дома — тут, і не більше»².

Обставини склалися так, що про таємний шлюб врешті стало відомо батькам молодій жінки, які категорично не сприйняли факту її одруження. На жаль, не вдалося встановити справжню причину того, чому батьки засудили вчинок доньки і не прийняли її вибір, лише можемо припустити, що така реакція була викликана своєрідним непослухом молодих людей до волі батьків, а також нехтуванням дотримання звичаїв — сватання, благословення (згоду) батьків на шлюб та, власне, і саме весілля, — що, не зважаючи на активне запровадження нових радянських обрядів, зберігало здатність регулювати сімейні відносини в українському селі 1950–1960-х рр.; а також потужним впливом громадської думки, що впливала на авторитет та репутацію в селі, які французький соціолог П'єр Бурдьє називає «символічним капіталом».

Про те, що батько вигнав молоду дівчину з речами з дому вона повідомила свого чоловіка листом від 30 січня 1960 р.: «Нарешті прийшло те, що я так довго чекала. Борис Кривенький якимось чином дізнався про “загс” і сказав батькові. А далі нічого й писати не треба. Прийшов додому, викинув книги, речі мої надвір, сказав, щоб близько не була біля дому. Тепер я цілі дні і ночі в школі. На квартиру не хочу йти, щоб люди не говорили, про це я тільки директору розповіла, а додому проситись мені гордість не позволить»³. В іншому листі від 8 лютого 1960 р. вона розповіла, що живе вже у своєї рідної тітки⁴. Крім того, батько почав перехоплювати кореспонденцію дочки. В листі зятя від 25 січня 1960 р. він знайшов висловлювання, які для себе розтлумачив як «неправильне розуміння зятем радянської дійсності», це було рівносильне звинуваченню у злочині проти держави. Цією інформацією у боротьбі проти небажаного шлюбу доньки батько спробував скористатися і звернувся з листом до Чечельницького районного комітету КПУ у Вінницькій області, в якому звинуватив Анатолія Ковалю у «неправильно розумінні радянської дійсності».

Для прояснення цієї ситуації Галину Седзяло до райкому партії було викликано 8 лютого. У райкомі, аби змусити підтримати батька, з дівчиною було проведено «профілактичну» бесіду, з погрозою відрахувати з лав комсомолу та звільнення з роботи. Судячи з усього, Галина не піддалася тиску, про що написала в листі чоловікові від 15 лютого: «А зараз чекаю поки скажуть, коли скажуть: “Ложи квиток і йди з школи куди хочеш”. А це рано чи пізно скажуть, коли не виконаєш їх пропозиції. А я їх ніколи не виконаю. Мені не позволить це зробити ні серце, ні совість, ні комсомольська честь. Адже так можуть поступити труси, боягузи, люди, які трусяться за свою шкуру, але тільки не комуністи і не комсомольці»⁵.

Наступного дня, 9 лютого, секретар Чечельницького райкому партії КПУ І. Миропольського на ім'я секретаря ЦК КПУ Андрія Скаби

надіслав доповідну записку, в якій і виклав суть конфлікту. 13 лютого 1960 р. лист було направлено до Таємної частини Особливого сектору ЦК КПУ і взято на контроль⁶.

Чим була зумовлена така пильна увага до цієї ситуації з боку влади?

По-перше, швидкість, з якою ця історія була донесена від первинної партійної ланки до найвищої — ЦК КПУ, свідчить, що батько дівчини на рівні району був достатньо авторитетною людиною. Впевненість у тому, що держава допоможе вирішити цю справу на його користь, підсилювалася самим звинувачення — «неправильне розуміння радянської дійсності», у разі доведення вини, воно передбачало досить серйозні негативні наслідки для майбутнього обвинуваченого, адже ставило під загрозу не тільки успішність майбутньої кар'єри, соціального становища, а, навіть, питання особистої свободи.

По-друге, випускники вишів та технікумів все частіше виявляли свою незадоволеність результатами розподілу на роботу, студенти відмовлялися їхати за призначенням, або ж погоджувалися на нього, проте не приїжджали на місце роботи. Влада змушена була боротися з подібними тенденціями: виключала з комсомолу, займалася пошуком «недобросовісних» студентів, здійснювала над тими, хто відмовлявся від вакансій, запропонованих вишом в результаті розподілу, товаристські суди. Диплом випускнику з 1963 р., видавався лише після 3-річного відпрацювання за розподілом; таку умову було скасовано лише після відставки М. Хрущова в 1964 р. Саме тому влада так активно реагувала на всі спроби випускників самостійно знайти місце роботи.

По-третє, пильність з боку ЦК КПУ до цієї історії можна пояснити політичним кліматом країні кінці 1950-х рр. про що мова йшла на початку.

Як закінчилася історія цієї сімейної пари з'ясувати не вдалося, проте можемо припустити, що після того, як доповідна записка про «неблагонадійність» студента надійшла з ЦК КПУ на розгляд до Сталінського обкому 18 лютого 1960 р., вона буда направлена до комсомольської організації Донецького індустріального технікуму, де, на відповідному засідання комсомольців, поведінку А. Ковалю мали б обговорити, засудити, і вирішити його подальшу долю про перебування в рядах комсомол. Дирекція технікуму на основі резолюції комітету комсомолу, мала б вирішити питання про продовження навчання студента у технікумі; справу могли направити на розгляд до правоохоронних органів. У будь-якому випадку обидва сценарії негативно б вплинули на особисте життя та кар'єру молодого людини.

Очевидно питання про «благонадійність» юнака не було під таким контролем з боку ЦК КПУ, якби не політична активність значної частини

молоді, яка стала наслідком «лібералізаційних» реформ. В кінці 1956 р. — в першій половині 1957 р. до особливо активних, запідозрених у нелояльності до влади студентів, застосовувалися перевірені методи боротьби, репресії. З одного боку проходила активна реабілітація репресованих в сталінські часи, з іншого з'являлися нові репресовані «хрущовського періоду», до рядів яких потрапило і мисляче студентство. Цим пояснюється практично блискавична реакція влади на всі «сигнали» та повідомлення про ті чи інші критичні висловлювання студентської молоді в кінці 1950-х рр.

У складній ситуації опинилася і героїня цієї історії. У разі розлучення вона б втрачала «символічний капітал», складовими якого були репутація та кар'єра. В радянському соціумі існувало досить негативне ставлення до розлучення, воно засуджувалося. Крім того, існувала ще і досить складна процедура процесу розлучення подружжя, вона передбачала проходження двох стадій судового розгляду справ. Спочатку народний суд здійснював функцію примирення подружжя, а у випадку коли примирення не відбулося питання про збереження шлюбу чи його ануляції вирішувалось в обласному суді⁷. Зазвичай, народний суд знаходився на близькій відстані від місця проживання подружжя, їх дітей і свідків, але не мав права на вирішення розлучення по суті. Обласний же суд, який мав повноваження виносити рішення по суті справи, розташовувався зазвичай далеко від учасників судового процесу. Тому не тільки свідки, але й члени сімей інколи не мали можливості з'явитися до суду у справі розлучення через далеку відстань, що в свою чергу не давало можливості обласному суду дослідити справу з необхідною повнотою і правильно вирішити питання про можливість чи необхідність збереження шлюбу⁸.

«Символічний капітал» дівчина втрачала і в разі збереження шлюбу, адже якщо партійний осередок все ж таки дотримався б своїх погроз, дівчина втратила б свій комсомольський квиток, роботу, репутація, про що вона писала: «В мене зараз таке положення як і в Тебе, але я не схиляю голову, Толюшо. Я надіюсь на краще вірю в нього... За авторитет свій я не боюсь. Ти даремно мене цим упрікаєш. Ти знаєш авторитет в селі залежить не тільки від роботи, а насамперед від сімейного положення. Про моє сімейне положення всі знають і тому авторитету, який був минулого року — немає. Так що далі залишатися мені далі тут нічого... А зараз я чекаю поки скажуть: “Ложи дівчино квиток і йди з школи куди хочеш”. А це рано чи пізно скажуть, коли не виконають їх пропозиції. А їх ніколи не виконаю»⁹. Цікаво те, що втрату цих атрибутів радянської людини, вона сприймала як смертельний вирок, до якого вона вже тривалий час морально готувалася і врешті-решт змирилася від безнадії, щось довести комсомольському осередку.

Таким чином, листи-скарги громадян до органів влади слугували ще одним інструментом для контролю за суспільно-політичними настроями населення. Через маніпуляції, описані вище, радянська людина аби вирішити власні сімейно-побутові проблеми, часто ставала своєрідним заручником владної системи, яка таким чином проводила моніторинг суспільних настроїв і отримувала можливість відповідно на них реагувати, а це в свою чергу, ще більше інтегрувало приватне життя, в даному випадку молодій сім'ї, у публічне. В цій ситуації молода сімейна пара, крім пастки ідеологічної системи, потрапляла у пастку амбіцій власного батька. Як бачимо, домінування суспільного над приватним призводило до руйнації доль багатьох молодих українців.

Хоменко Наталія (з. Киев)

Кандидат исторических наук, научный сотрудник
отделу истории Украины второй половины XX в.
Институту истории Украины НАН Украины.

Письма к властным структурам как источник изучения молодежной повседневности

В статье на основе анализа частных писем молодой студенческой семейной пары, которая вопреки родительской воли тайно взяла брак, показаны отдельные аспекты повседневности молодежи конца 1950-х — начала 1960-х гг. Проанализированы механизмы, специфика и следствия вмешательства власти в частную жизнь молодых людей через принятую практику обращений граждан с письмами-жалобами для решения личных проблем к органам власти.

Ключевые слова: письма, частная жизнь, молодежь.

Natalia Homenko (Kyiv)

Research Fellow of the Department of Ukrainian History in the Second Half of the 20th Century at the Institute of History of Ukraine at the National Academy of Sciences of Ukraine, Candidate of Historical Sciences.

Letters to power structures as source of studying youth everyday life

In the article, on the basis of the analysis of private letters of a young students' couple, which against paternal will secretly took a marriage, the certain aspects of everyday life of young people at the end of the 1950s and the beginning of the 1960s are shown. The mechanisms, the features and consequences of the regime's intervention into a private life of young people are analyzed through the practice of citizens' appeals with letters-complaints for the settlement of personal problems to the authorities.

Keywords: letters, private life, young people.

¹ Розподіл випускників вищих та середніх навчальних закладів регламентувався постановою Ради Міністрів СРСР і ЦК КПРС від 30 серпня 1954 р. «Про покращення роботи та використання спеціалістів вищої та середньої кваліфікації», яке вносило зміни в аналогічну постанову від 19 серпня 1948 р.

² Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі — ЦДАГО України). — Ф. 1. — Оп. 24. — Спр. 5186. — Арк. 76.

³ Там само. — Арк. 72.

⁴ Там само. — Арк. 74.

⁵ Там само. — Арк. 70, 71.

⁶ Там само. — Арк. 75.

⁷ Бильшай В. Решение женского вопроса в СССР. — М., 1956. — С. 215.

⁸ Там же. — С. 216.

⁹ ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 24. — Оп. 5186. — Арк. 70, 71.